

Huszár Zsuzsanna

egyetemi adjunktus,
PTE Tanárképző Intézet,
Oktatásmódszertani Tanszék

Tanárjelöltek pedagógusszerep-felfogása

Atanárképzés számára a képzést befolyásoló, annak eredményességét javító, releváns információt jelenthet, ha a címben jelzett témát kérdésként fölvetve megvizsgáljuk, hogy hallgatóink milyen képzetekkel, milyen előfeltevésekkel rendelkeznek a képzés kezdeti szakaszán. Néhány évvel ezelőtt – eredetileg nem kutatási céllal – kezdtem adatokat gyűjteni a hallgatók pedagógiával összefüggő beállítódásairól, mert bíztam benne, hogy a beállítódások minimális feltérképezése segítheti az egyes hallgatói csoportokkal való munkámat. Miután tapasztalni lehetett, hogy a csoportok különbözősége ellenére a hallgatók számos kérdésben hasonlóan vélekednek, úgy gondoltam, érdemes a tipikus álláspontokat közzétenni.

A legjellegzetesebb hallgatói beállítódásokat három kérdés mentén mutatom be:

1. Hogyan vélekednek a tanárjelölt hallgatók az iskola funkcióiról?
2. Milyen pedagóguskép és milyen szakmafelfogás jellemző gondolkodás módjukra?
3. Elkötelezettek-e, és ha igen, milyen pedagógiai koncepció mellett?

Adatgyűjtés

A három kérdés mentén kibontható pedagógusszerep-felfogást háromféle forrás alapján kísérlem meg leírni:

1. Az adatgyűjtés során felhasználtam az iskolai funkcióknak a lakossági közvélemény-kutatásokban és a pedagógus-kutatásokban egyaránt használatos 20 elemű listáját, és a hallgatókat arra kértem, hogy a felsorolt funkciókat fontosságuk szerint rangsorolják. A válaszokat rögzítettem, szemeszterenként összesítettem, meghatároztam a rangsorhelyek átlagát és szórását, majd az eredményekről visszajelzést adtam a csoportjaimban azzal a céllal, hogy a tanárjelöltek saját állásfoglalásaikat a közvélemény-kutatások és a pedagógus-kutatások eredményeivel összevethessék.

Az iskola lehetséges funkcióinak rangsorát az utóbbi két évben összesen 176 hallgató készítette el.

2. Összeállítottam egy pedagógiai beállítódásokat vizsgáló kérdőívet, amely 19 állítást tartalmaz, és állításonként két minőség közötti választási lehetőséget határoz meg. Például: Tanítani inkább kötelesség, mint szabadág. Vagy: A pedagógusképzés inkább konzervatív, mint reformer. A válaszadónak minden állítást egyenként mérlegelnie kellett, majd minden mondatban azt a jelzőt kellett aláhúznia, amelyet az adott vonatkozásban inkább érvényesnek tart. Ha egy állítás érvényességét tekintve sehogy sem tudott dűlőre jutni, kérdőjelet tett a mondat végére. A válaszokat rögzítettem, majd a választható minőségek előfordulására gyakorisági vizsgálatot végeztem. Az összesített eredményekről visszajelzést adtam a csoportjaimban, és ennek kapcsán mód nyílt a hallgatói álláspontok szóbeli kifejtésére is.

A tanársággal kapcsolatos beállítódás kérdőívet a jelenlegi és az elmúlt szemeszterben összesen 113 hallgató válaszolta meg.

3. A pedagógiai koncepciók dolgában az egységes elméleti alapot Nahalka István tanulmánya szolgáltatta (Nahalka, 2001), amelynek elsajátításáról a hallgatóknak zárthelyi

dolgozat keretében kellett számot adniuk. A zárthelyi dolgozat utolsó kérdését minden hallgató számára egységesen fogalmaztam meg: arra kérdeztem rá, hogy a tanulmányban ismertetett négyféle pedagógiai felfogásmód (ismeretátadó, képességfejlesztő, személyiségfejlesztő, konstruktivista) közül személy szerint számára melyik a legszimpatikusabb, és miért. A választásokat és az indoklásokat szó szerint rögzítettem, majd elvégeztem a szöveg tartalomelemzését is. Ezúttal csak a különböző koncepciók választási gyakoriságát ismertetem. A félévi kurzusértékelés során a válaszok megoszlásáról hallgatóim számára visszajelzést adtam.

A pedagógiai koncepciók közötti választás az idei félévben történt először, és összesen 76 hallgató válaszait értékeltem.

A minta

A pécsi tanárjelöltekből álló minta az egyes vizsgálatokban nem azonos, de abban közös, hogy minden megkérdezett hallgató a 'Bevezetés a pedagógiába' című szemináriumon vett részt, amely szeminárium alapvetően szakmai szocializációs funkciójú, és a tanárképzési programban kötelező stúdiumként a képzés kezdetén veendő fel. Következésképpen a válaszadó hallgatók a TKP-s programban zömében elsősök, ritkábban másodévesek, de mindenképpen még pedagógia szigorlatuk előtt állnak. Összetételük a kari határozás és a szakok szerint teljesen heterogén.

Az iskola lehetséges funkcióinak megítélése

Az elmúlt évek során a közvélemény-kutatások és pedagóguskutatások (Halász-Lanert, 1997, 2000; Nagy, 1998) szerint az iskolával kapcsolatos elvárások lényegesen átalakultak. Az átalakulás lényege, hogy 1990 és 1997 között az iskolának szinte minden társadalmi funkciója felértékelődött. (Szabó, 1999) A lehetséges funkciók rangsora azonban a vizsgált időszakban nem változott lényegesen. A reprezentatív közvélemény-kutatásokban a rangsor élén a tisztességre, erkölcsre nevelés, a gondolkodásfejlesztés és az anyanyelv megfelelő elsajátítása áll. A közvélemény szerint az iskola feladatai között legkevésbé fontos a vallásos nevelés, a politikai, állampolgári nevelés, a szexuális nevelés és a játék, szórakozás. A lakossági véleménytől nem különböznek lényegesen a tanárok preferenciái, amennyiben a rangsor első és utolsó helyein náluk is ugyanazon tényezők szerepelnek, bár ők néhány feladatot kisebb arányban érznek magukénak, mint ahogy azt a lakossági vélemények igényelnék. Az adatokból kibontható domináns iskolakép egy pragmatikus felfogásmód megerősödését tükrözi. Nemcsak az elvárások, hanem az elvárásoknak való megfelelés tekintetében is változás mutatkozik a véleményekben: a tanárok megítélése alapján az iskolai gyakorlatban majd minden funkció ellátása javuló tendenciát mutat, pontosabban a tanárok a vizsgált 20 funkció majd mindegyikéről 1995-ben nagyobb arányban gondolták, hogy képes ellátni ezeket az iskola, mint 1990-ben. (Szabó, 1999)

A tanárjelöltek preferenciáit ugyanezen funkciókra vonatkozóan megvizsgálva az derül ki, hogy azok mind az 1999-es, mind a 2000-es, mind pedig a 2001-es adatfelvételekben az összesített átlagok szerint ugyanazokat a preferenciákat mutatják, és lényegében azonosak a lakossági és gyakorló tanári megítélésekkel. A hallgatói véleményekben az első négy és az utolsó négy rangsorhelyeket érdemes kiemelni. A rangsorelső minden esetben a gondolkodás, az értelem fejlesztése, ezt követi a tisztességre nevelés vagy az anyanyelvi nevelés, és negyedsorban az egyéni képességek fejlesztése jelenik meg. Megjegyezzük, hogy az egyéni képességek fejlesztése a reprezentatív mintákban is a negyedik helyen áll. Az utolsó rangsorhelyeken a hallgatói mintában szintén a reprezentatív eredmények sorában már ismertetett tényezők állnak: vallásos, politikai, szexuális nevelés és a játék, szó-

rakozás. A hallgatói preferenciák két ponton azonban lényegesen eltérnek az országos felmérések eredményeitől: hallgatóim számára a másokkal való együttműködésre nevelés és a közösségi szellem fejlesztése jóval fontosabb, mint más megkérdezettek körében. Míg az 1990–1999-es időszakra vonatkozó összesített lakossági rangsorban (Halász – Lannert, 2000. 189. táblázat, 479. old.) az együttműködés a 13. rangsorhelyen szerepel, addig a tanárjelöltek válaszaiban 1999-ben a 7., 2000-ben és 2001-ben pedig az 5. helyre került. Míg a közösségi szellemiség a lakossági vélemény szerint a 16. rangsorhelyen fontos, a hallgatói válaszokban 1999-ben a 11. 2000-ben a 10. 2001-ben a 9. helyen áll.

Ha a hallgatói válaszok szóródását is megvizsgáljuk, az tapasztalható, hogy a legkisebb a szórása a gondolkodás, az értelem fejlesztésében mutatkozó véleményeknek, és ez azt jelenti, hogy a hallgatók között viszonylagos egyetértés mutatkozik ennek a funkciónak a rangsorbeli megítélésében. Az utolsó rangsorhelyeken lévő tényezők között a vallásos nevelésről alkotott vélemények szóródása jellemzően magas, illetve átlag feletti, ebben a vonatkozásban tehát lényegesen különböznek egymástól a hallgatói nézetek.

Tanárjelöltek koncepcionális irányultsága

A hallgatók választásainak bemutatását annak a pedagóguskutatásnak (Nahalka, 2001) az eredményeivel is érdemes összevetni, amely egy 100 fős mintán mutatja be az egyes koncepciók gyakoriságát gyakorló tanárok választásaiban.

A hivatkozott friss tanárkutatásban a megkérdezett 100 főből 87 fő adott értékelhető választ. Saját kutatásomban az értékelhető választ adó 76 hallgató közül 14 fő kevert megoldást választott, ezeket a táblázat nem tartalmazza.

pedagógiai koncepciók	tanárok válasza (N = 87)		tanárjelöltek válasza (N = 62)	
	válaszok száma	megoszlás	válaszok száma	megoszlás
képességfejlesztő	41 fő	47%	21 fő	34%
személyiségfejlesztő	40 fő	46%	22 fő	35%
ismeretátadó	0 fő	0%	5 fő	8%
konstruktivista	6 fő	7%	14 fő	23%

1. táblázat. Tanárok és tanárjelöltek válaszainak megoszlása négy pedagógiai koncepciót tekintve.

Látható, hogy mind a tanári mintában, mind a megkérdezett tanárjelöltek körében a választások gyakorisága alapján a legnagyobb népszerűségnek „fej-fej mellett” a képességfejlesztő és a személyiségfejlesztő koncepció örvend. A konstruktivista felfogás a tanárjelöltek körében gyakoribb, mint a tanárok körében, ami összhangban áll Nahalka István azon kutatási eredményével, hogy a tanári mintában a fiatalabb korosztály lényegesen nagyobb gyakorisággal választotta ezt az elgondolást, mint az idősebbek. Nem kívánom értelmezni, pusztán jelezni, hogy míg a tanárjelöltek értékelésében megjelenik az ismeretátadó paradigma, mint a többihez képest legszimpatikusabb megközelítésmód, addig a tanárok deklarációiban nem.

Az eredmények közvetlen összehasonlíthatóságát azonban megkérdőjelezi, hogy míg a hallgatók egy tanulmányból előzetesen megismerték a nézőpontok karakterisztikus vonásait, sőt a tanárvizsgálat eredményeit is, a működő tanárok másfajta előzetes tudás és tapasztalat birtokában nyilatkoztak ugyanazon kérdésekről.

A tanársággal, a pedagógiával, a pedagógusképzéssel kapcsolatos beállítódások

Kérdőíves vizsgálatom eredményeit nem kívánom teljes körűen bemutatni, hanem csak a tipikus, illetve általánosnak mondható hallgatói képzetekre utalnék. A 2001 februárjában 55 fős mintán felvett adatok szerint egyöntetű az állásfoglalás, hogy:

- A tanárság inkább hivatás, mint szakma.
- A tanároktól inkább alkalmazkodást, mintsem önérvényesítést várnak el.
- Az iskoláztatás eredménye inkább értékteremtés, mint értékvesztés.
- A pedagóguspálya alulfizetett.

A legtöbb kérdőjel, illetve bizonytalanság a tekintetben mutatkozott, hogy:

Vajon a pedagógustársadalom inkább profi vagy laikus szintű tudást birtokol-e ?

Nemi különbségek feltételezését engedi meg, hogy a fiúk válaszaiban a lányokhoz képest nagyobb arányban jelenik meg, hogy a pedagógusok többsége „jobb híján” kénytelen tanítani, sem mint elkötelezettségből. (A 15 válaszadó fiúból 11-nél, míg a 33 válaszoló lány közül 13-nál.) A lányok túlnyomó többsége számára a tanítás inkább örömteli alkotás, sem mint lélektelen robot, míg a fiúknál ez a beállítódás nem olyan kifejezett. A legfrissebb, 2001 szeptemberi adatokat vizsgálva elbizonytalanítóak a nemi különbségekre utaló adatok, viszont felvetődik egy újabb szempont, mégpedig a reál és humán szakos bontás. (Ezt a bontást az első, februári adatok feldolgozása még sajnos nem tartalmazza.)

Ennek a különbségtevésnek a bevezetésével érdekes megállapításokat tehetünk. Sajátos eltérések figyelhetők meg a mintában szereplő humán és reál szakos hallgatók beállítódásában a pedagógia tudomány-jellegének megítélésében. A reál szakosok sokkal inkább tudománynak tekintik a pedagógiát, mint a humán szakosok. (Az 58 fős minta 35 humán és 20 reál szakosa közül a humán szakosok többsége (20 fő 14 fővel szemben) vélekedések rendszerezett összességének tekinti inkább a pedagógiát, mintsem tudománynak, míg a reál szakosok túlnyomó többsége (14 fő 5 fővel szemben) a képzés kezdeti szakaszában a pedagógiát tudományként elővételezi. A pedagógusképzés irányultságának megítélésében újabb különbség figyelhető meg, nevezetesen, hogy a humán szakosok hasonló arányban gondolják a pedagógusképzést elméletinek (17 fő), vagy gyakorlati jellegűnek (14 fő), viszont a reál szakosok hajlamosabbak a pedagógusképzést inkább gyakorlati (14 fő), mint elméleti (5 fő) képzésnek tekinteni. A kutató gondolkodási sémáit némiképp megbolygatva még az is kiderül az elemzésből, hogy a reál szakosok legalább annyira művészetnek tekintik a tanítást, mint a humán szakosok, ha a tanítást technikaként ajánló válaszlehetőséghez képest kell mérlegelniük. (A humán szakosok közül 20 fő művészetként, 12 fő technikaként jelölte meg a tanítást, a reál szakosoknál ez a megoszlás 13:5) Megerősíti ennek az észrevételnek az érvényességét, hogy amikor a pedagógusmunka örömteliségét vagy örömtelenségét firtatjuk, a reál szakosok a pedagógus munkáját (1 fő kivételével) egyöntetűen örömteli alkotásnak minősítik inkább, mint lélektelen robotnak. A humán szakosok véleménye is ebbe az irányba húz, körülbelül kétszer annyian vannak az örömteliséget megjelölők, mint akik lélektelen robotként gondolják el a pedagógus munkáját.

A pálya iránti elköteleződés megítélésének különbségére világít rá, hogy míg a humán szakosok között durván kétszer annyian vannak (23 fő 10 főhöz képest) azok, akik úgy gondolják, hogy a pedagógusok többsége csak „jobb híján” kénytelen tanítani, a reál szakosok körében fordított a megítélés, mert nagyjából háromszor annyian gondolják, hogy a pedagógusok elkötelezettségből tanítanak (15 fő 4 fővel szemben) nem pedig csak „jobb híján”.

Bár a sajátfejlesztésű kérdőívemmel végzett vizsgálat eredménye korlátozott érvényességű, megerősíti azt a hipotézist, hogy a szak jellege befolyásoló tényező a tanárjelöltek tanári szerepről alkotott felfogásában, pedagógiával összefüggő beállítódásaiban.

Hogyha ezen „részletkérdésről” az alapkérdésre térünk vissza, és áttekintjük, hogy a második felmérés hozott-e új vagy más eredményeket a többségi, illetve általános hallgatói beállítódások tekintetében, azt mondhatjuk, hogy a korábbi megállapításaink érvényesek maradtak, vagyis a hallgatók a tanárságot hivatásként azonosítják, értékteremtő tevékenységnek gondolják el, a pályát egyöntetűen alulfizetettnek látják, ahol az alkalmazkodás kényszere igen erős. Más kérdésekben viszont nem alakult ki egyöntetű vélemény.

Az eredmények értelmezése meghaladja ennek a cikknek a kereteit, és további adatgyűjtést igényel nemcsak a tanárképzés kezdeti szakaszában, hanem a képzés befejező szakaszában is.

Összegzőképpen érdemes kiemelni, hogy a tanárjelöltek gondolkodásmódja több vonatkozásban is hasonlít a közvélekedéshez és a gyakorló pedagógusok beállítódásaihoz. Az ismertetett vizsgálat legjellemzőbb eredményeinek közzétételén túlmutató leglényegesebb kérdés, hogy a pedagógusképzésnek vajon miféle hatása, szerepe van ezen beállítódások alakulásában.

Irodalom

- Halász Gábor – Lannert Judit (szerk., 1998): *Jelentés a magyar közoktatásról 1997*. OKI, Budapest
Halász Gábor – Lannert Judit (szerk., 2000): *Jelentés a magyar közoktatásról 2000*. OKI, Budapest
Nagy Mária (szerk.) (1998): *Tanári pálya és életkörülmények 1996–97*. Okker Kiadó, Budapest
Nahalka István: A tudásról alkotott tudás. In: Golnhofer Erzsébet – Nahalka István (szerk., 2001): *A pedagógusok pedagógiája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 142–176. old.
Szabó Ildikó (1999): Iskola és társadalom – Közoktatással kapcsolatos társadalmi elvárások Magyarországon. *Új Pedagógiai Szemle*, 9. 27–42.

Abstract

This paper displays the attitudes of a group of teacher trainees at an early phase of their training at the University of Pécs along the following questions. What kind of importance do student-teachers assign to the social functions of school? What images do exist about teacher profession? What pedagogical conceptions are more acceptable? According to the results, the way of thinking of teacher trainees are similar at many points to that of practicing teachers and roughly adequate to the expectations related to the functions of school. From the point of the training it is an instructive diagnose that these students regard teaching mainly as a profession rather than a career. There is an interesting discrepancy in the sample between the opinion of students from the faculty of sciences and from the faculty of humanities. It seems to be worth to extend the data collecting to the final period of the training and to examine the shifts (if there is) in the students' attitudes.